

мр Славко БУРЗАНОВИЋ*

ЦРНОГОРСКЕ МИСИЈЕ ЧЕЗАРА ДУРАНДОА

ABSTRACT: The present paper deals with the missions of Mr. Cesare Durando to Montenegro during his acting in the capacity of both a special diplomatic emissary in the time of Montenegrin-Turkish War of 1876-1878 and the Chargé d'Affaires in the Italian Legation in Cetinje between 1879-1883.

KEY WORDS: Cesare Durando, Montenegro, Italy, Balkan, Italian foreign policy

Шездесетих година XIX вијека, Балкан и његова јадранска обала били су простор који је повремено улазио у политичке комбинације о остваривању италијанског националног уједињења. Паралелно су постојале и конзервативна идеја да се Хабзбуршкој монархији италијански посједи компензују османским територијама на Балкану, као и либерална и револуционарна идеја да Италија подстакне анти-османски и анти-аустријски устанак на Балкану, чиме би биле створене повољније војно-политичке околности за вођење ослободилачког рата Италије против Аустрије. Ове комбинације нијесу се оствариле. Национално уједињење и припајање венецијанске области Италија је постигла другачијим путевима.

Након 1866. године Италија је као један од својих спољнополитичких циљева поставила одржање *statusa quo* на Балкану. Као млада и недовољно интегрисана држава, са озбиљним спољнополитичким проблемима на релацијама са Бечом, Паризом и Светом Столицом, Италија је тада била далеко од могућности да на Балкану тражи простор за властиту експанзију а није јој одговарало да на рачун опадајућег Османског царства то чине друге велике силе. Италијанско јавно мњење гледало

* Аутор је виши научни истраживач у Историјском институту Црне Горе, Подгорица.

је са симпатијама националну еманципацију балканских народа, али за владајуће кругове то није било без опасности по италијанске интересе. Националноослободилачки покрети на Балкану подразумијевали су мијешање других великих сила и отварање сложеног Источног питања за које Италија још није била спремна.¹

Италијанска дипломатија изградила је на Балкану мрежу конзуларних представништава чији је рад координиран из престонице (Торино, Фиренца и коначно Рим) и италијанског посланства у Цариграду. За праћење прилика у Црној Гори и њеном непосредном окружењу од посебног значаја били су конзулати у Скадру и Сарајеву. Конзулат у Београду је због просторне удаљености био од далеко мањег значаја, осим у вријеме блиских односа књаза Николе и кнеза Михаила Обреновића који је настојао да створи савез за рјешавање Источног питања у корист самих балканских народа.²

Од оснивања италијанског конзулата у Скадру 1861. године један од најважнијих његових задатака је било опсервирање прилика у Црној Гори и црногорско-османских релација. Италијански конзули из Скадра посјећују Цетиње, имају званичне аудијенције код књаза и предају му своја акредитивна писма. У њиховим инструкцијама наглашава се специфичан међународни положај Црне Горе која је *de facto* суверена али чији суверенитет није санкционисан ни једним колективним дипломатским актом. Италија, као једна од сила које су гарантовале интегритет Османског царства није имала интереса да предњачи у манифестацијама које би тај суверенитет афирмисале али није жељела ни да заостаје за праксом других сила које су прећутно Црну Гору третирали као независну. У овом погледу предњачиле су Русија и Аустрија. На супротним позицијама, због своје анти-руске политике и политике очувања Османског царства, стајала је Велика Британија.³

¹ Љ. Алексић-Пејковић, *Односи Италије и Црне Горе до њеног разграничења 1881*, ин: *Црна Гора у међународним односима*, Титоград 1984, 169-174; Љ. Алексић-Пејковић, С. Бурзановић, *Црна Гора у спољној политици Италије [Montenegro nella politica estera d'Italia], I 1861-1875*, Подгорица 2011, 8-11.

² Lj. Aleksić-Pejković, S. Burzanović, *op. cit.*, 31; R. Petrović, *Il fallito modello federale della ex Jugoslavia*, Catania 2005, 219; О отварању и активности Италијанског конзулата у Србији видјети: Љ. Алексић-Пејковић, *Политика Италије према Србији до 1870. године*, Београд 1979.

³ Видјети опширније у: Љ. Алексић-Пејковић, С. Бурзановић, *op. cit.*; највећи дио наведене збирке докумената чине извјештаји италијанских конзула у Скадру и инструкције које су добијали од своје Владе. Да је Италија уважавала специфичан међународни положај Црне Горе потврђује чињеница да су италијански конзули у Скадру акредитовани и код црногорског књаза. У овом смислу карактеристичан је и пријем црногорског владара код италијанског краља Виторија Емануела II 1873. године; *Глас Црногорца*, бр. 36, 16. септембар (30. рујан) 1874.

Почетак Велике источне кризе 1875. године наметнуо је италијанској дипломатији потребу да буде што боље информисана о црногорским приликама. До лета 1876. тај посао успјешно је обављао конзул у Скадру Бернардо Берио, али је са избијањем црногорско-турског рата у лето 1876. године његова комуникација са Цетињем отежана. У италијанском министарству спољних послова процијенили су да се од црногорског књаза и његовог окружења могу добити драгоцене информације па су потражили ново рјешење. Избор је пао на Чезара Дурандоа, у то вријеме конзула у Галцу.⁴

Чезаре Дурандо (Мондови 1830 - Торино 1911) припадао је угледној пијемонтској породици из Мондовија, која је дала значајан допринос италијанском националном уједињењу. Чезарови стричеви Ђовани и Ђакомо били су генерали, а Ђакомо и министар спољних послова Италије (1862), што вјероватно није било без утицаја на дипломатску каријеру Чезара Дурандоа. Студије права Чезаре је завршио у Торину, након чега је неко вријеме радио у суду у Мондовију. Од краја 1859. године окреће се дипломатији. Конзуларну каријеру започиње као волонтер у Цариграду. Септембра 1861. постављен је за вицеконзула III класе, да би јуна 1862. године био премјештен у Бејрут. Јула исте године постављен је за специјалног секретара министра спољних послова. У новембру 1862. повјерено му је управљање конзулатом у Сарајеву. Ову функцију преузеће тек у јуну 1863. године, након што је промовисан за вицеконзула II класе.⁵ На своје одредиште Дурандо је путовао преко Анконе, Крфа, дуж јадранске обале и преко Метковића и Мостара. Током путовања посјетио је Бар и Скадар, гдје је од италијанског конзула Еугениа Дуриа добио неопходне информације о свом конзуларном подручју. Од првобитне намјере да до Сарајева путује преко Црне Горе, одустао је због лоших путева.⁶ У Сарајеву Дурандо је успоставио италијански конзулат и остао на служби до 1868. године. Извјештаји које је слао у

⁴ Archivio Storico Ministero Affari Esteri Roma (=ASMAE), Turchia 1452/1875, *Berio a Visconti Venosta, Scutari 24 agosto 1875; I Documenti diplomatici Italiani (=DDI), Serie II, vol. VI, dok. br. 354, str. 402-407; Berio a Visconti Venosta, Scutari 28 agosto 1875; DDI vol VI, br. 371, str. 427-431, Berio a Visconti Venosta, Scutari 14 settembre 1875.*

⁵ La formazione della diplomazia nazionale (1861-1915). Repertorio bio-bibliografico dei funzionari del Ministero degli Affari Esteri (a cura di F. Grassi), Roma 1987, 298-299; O Čezaru Durandou vidjeti i: R. Petrović, I. Tepić, "Sarajevo" *Sette città jugoslave tra Medioevo e Ottocento*, ed. S. Anselmi, Quaderni di *Proposte e ricerche* 9 (1991), 80-94; W. Klinger, Cesare Durando: frammenti della corrispondenza consolare (1887), Atti, Vol. XXXII (2002); C. Durando je autor knjige o svom stricu Đakomu Durandou: *Episodi diplomatici del Risorgimento italiano dal 1856 al 1863, estratti dalle carte del gen. Giacomo Durando*, compilati da C. Durando, Torino 1901.

⁶ R. Petrović, *op. cit.*, 221-224. *i dalje*; P. Mitrović, H. Kreševljaković, *Izvjestaji italijanskog konzulata u Sarajevu (1863-1870 godine)*, Sarajevo 1958, 35-38.

тадашњу италијанску престоницу Фиренцу повремено су се односили и на Црну Гору и источну Херцеговину с којом је Књажевина Црна Гора имала снажне демографске и политичке везе.⁷ Након 1868. Дурандо је своју конзуларну каријеру наставио у Рушчуку и Галцу.⁸ Дипломатско умијеће и познавање балканских прилика препоручили су га у љето 1875. за делегата у међународној комисији у Босни и Херцеговини, чији је задатак био да, кроз пацификацију и реформе, обезбиједи разрешење кризе. Рад комисије је због османске некооперативности био осуђен на неуспјех, без обзира на став већине великих сила и залагања Дурандоа и његових колега. Током ове мисије Дурандо је углавном боравио у Дубровнику и Мостару али је и одатле успио да своју владу исцрпно информише о приликама и догађањима у Херцеговини, о везама Црне Горе са устанком, о дјеловању Русије и Аустрије на кризном подручју.⁹ Према инструкцијама своје владе, заинтересоване за мир и отклањање страних утицаја међу устаницима, Дурандо је њиховим вођама требало да савјетује директно договарање и помирење са османским властима.¹⁰ Процјењујући значај Црне Горе за одржавање устанка Дурандо је почетком 1876. био склон ефикаснијем рјешењу - придобијању Црне Горе за мир тиме што би јој била призната независност, дат излаз на море и исправљена граница према Херцеговини. Италијанска дипломатија није, међутим, била спремна да се истиче иницијативама на том плану, посебно не онима које не би имале пуну подршку осталих сила. У кон-

⁷ Видјети Дурандоове извјештаје публиковане у П. Митровић, Х. Крешевљаковић, *оп. цит.* Неки од ових извјештаја налазе се и у Љ. Алексић-Пејковић, С. Бурзановић, *оп. цит.*, 249-253; 256-257; 261-263; 271-272.

⁸ У љето 1868. године Дурандо је привремено стављен на расположење министарству, да би у јулу 1869. био упућен да управља конзулатом у Рушчуку. Маја 1873. повјерена му је дужност делегата у међународној Дунавској комисији и истовремено дужност конзула у Галцу. Током ових година, напредовао је у конзуларној каријери. Јануара 1874. именован је за конзула друге класе, *La formazione della diplomazia nazionale*, 298-299.

⁹ *DDI*, vol. VI, Roma 1982, dok. br. 336, str. 381; *Visconti Venosta a Cesare Durando, Roma, 20 agosto 1875*; *DDI*, vol. VI, dok. br. 355, str. 407, *Di Robilant a Durando, Vienna, 28 agosto 1875*; *DDI*, vol. VI, dok. br. 370, str. 425-427, *Durando a Visconti Venosta, Mostar 10 settembre 1875*; *DDI*, vol. VI, dok. br. 411, str. 466-468, *Durando a Visconti Venosta, Mostar, 6 ottobre 1875*; *DDI* vol. VI, br. 466, str. 529-531, *Durando a Visconti Venosta, Mostar, 19 novembre 1875*; *DDI*, vol. VII, Roma 1984, dok. br. 12, str. 12-14, *Durando a Melegari, Ragusa, 2 aprile 1876*; J. Koetschet, *Aus Bosniens letzter türkenzeit. Hinterlassene aufzeichnungen von med univ. dr. Josef Koetschet. Veröffentlicht von jur. Dr. Georg Grassl, Wien-Leipzig, 1905.* Руски и њемачки представник у комисији отворено су подржавали устаничке интересе док су француски представник и Дурандо то радили прикривено. Британски представник био је једини туркофил, док је аустријски представник био непристрасан.

¹⁰ *DDI*, vol. VI, dok. br. 336, str. 381, *Visconti Venosta a Durando, Roma 20 agosto 1875*; *DDI*, vol. VI, dok. br. 355, str. 407, *Robilant a Durando, Vienna, 28 agosto 1875*.

кретном случају није се вјеровало да би Порта могла прихватити такво рјешење, нити се очекивало да би, осим Русије, нека друга сила могла да га покрене.¹¹ У цјелини гледано, Дурандоови претпостављени били су задовољни његовим радом па је на њихов предлог одликован високим династичким орденом светих Лазара и Мауриција.¹² Са кризног подручја Дурандо се само на кратко враћа на своје раније конзуларно одредиште у Галцу. Јула 1876. године добио је нову, специјалну, мисију на херцеговачком ратишту и у Црној Гори.¹³

Да би што прије преузео улогу италијанског представника код књаза Николе Дурандо није позиван у Рим на консултације. Упућен је директно у Дубровник гдје му је одређено сједиште и за који су у Риму сматрали да је напогоднија тачка за праћење прилика у Херцеговини и Црној Гори, и одакле, по потреби, може имати ефикасну комуникацију са Цетињем. Дурандоу су акредитивна писма за књаза Николу и шифрарник за одржавање преписке са Римом уручени на аустријској територији у Трсту. Дурандо је од локалних власти у Далмацији требало да сакрије своју праву мисију представника код црногорског књаза. Од Дурандоове мисије очекиване су важне информација које се на други начин нијесу могле добити. Уз звање дипломатског агента код црногорског књаза, добио је и звање конзула у мисији у Херцеговини. Ово је урађено да би код Османског царства и других сила које нијесу признавале субјективитет Црне Горе могао да има дипломатски статус и слободу кретања. Министар иностраних послова Мелегари је остављао италијанском посланику у Бечу Робиланту да процијени да ли да у повјерењу обавијести аустријску царску владу о правом карактеру Дурандоове мисије и његовом повратку у Дубровник.¹⁴

Своју дужност Дурандо је обављао са великом преданошћу. Први извјештај из Дубровника послао је у Рим 21. јула. Обавјештење о свом именовану књазу Николи упутио је 20. јула, посредством руског генералног конзула Јонина.¹⁵ Већ наредних дана био је у прилици да,

¹¹ DDI, vol. VI, dok. br. 625, str. 721-722, *Corti a Visconti Venosta, Costantinopoli, 20 febbraio 1876*.

¹² ASMAE, Archivio personale, b. Durando, *Corti al Ministro, Costantinopoli, 9 maggio 1876; Durando al Ministro, Ragusa, 21 luglio 1876*.

¹³ ASMAE, Roma, Archivio personale, b. Durando, *Durando al Ministro, Ragusa, 1 maggio 1877*. Дурандо је 19. маја 1876. обавијештен да треба поново да иде у Далмацију а другим телеграмом с почетка јула наговијештено му је да је ријеч о специјалној повјерљивој мисији. *La formazione della diplomazia nazionale*, 299.

¹⁴ ASMAE, Austria, 1109/1876, *Carte Robilant, Melegari a di Robilant, Roma, 8 luglio 1876; DDI, vol. VII, dok. br. 237, str. 286-287, Melegari a Durando, Roma, 11 luglio 1876; DDI, vol. VII, dok. br. 238, str. 287-288, Melegari a Berio, Roma, 11 luglio 1876; ASMAE, Turchia, 1454/1876, *Durando a Melegari, Ragusa 21 luglio 1876*.*

¹⁵ ASMAE, Turchia 1454/1876, *Durando a Melegari, Ragusa, 21 luglio 1876*.

на основу вијести које су стизале у Дубровник, извјештава о жестоким црногорско-турским сукобима на Бишини и на Вучјем Долу.¹⁶ Да би остварио комуникацију са црногорским књазом и са својом владом, Дурандо је често и неуморно путовао на релацији Дубровник-Котор-Цетиње-главни стан црногорског књаза. Италијански новинар црногорског поријекла Евгеније Поповић, који је извјештавао са херцеговачког и црногорског ратишта, оставио је о Дурандоу похвално свједочанство у коме истиче Дурандоову пожртвованост, способност и повјерење које ужива код књаза Николе.¹⁷

Поповић није био једини сународник кога је Дурандо могао да сретне у књажевом окружењу. У књажевом логору стално се налазио гроф Вивалди Пасква, који је био представник Ђузепеа Гарибалдија и као добровољац учествовао у ратним дејствима. У вријеме опсаде Никшића уз књаза је боравио и посланик у италијанском парламенту, кнез Алфредо Серистори, који у својим путним биљешкама из Црне Горе често помиње Дурандоа.¹⁸ За разлику од неких европских сила, Италија код књаза Николе није имала војног аташеа, па је Дурандо, поред политичких прилика, пратио и војничке, за шта му је, као правнику, недоста-

¹⁶ ASMAE, Turchia 1454/1876, *Durando a Melegari, Ragusa, 23 luglio 1876; Durando a Melegari, Ragusa, 26 luglio; Durando a Melegari, Ragusa, 31 luglio 1876.*

¹⁷ Према Поповићевом опису Дурандо има око четрдест пет година, просијед је, симпатичан, средњег раста, витак, орловског носа, обријаног лица, са зулфима. Добро говори француски, служи се словенским и њемачким језиком. *Ragusa, 25. dicembre 1876, La Nazione, Dicembre 1876;* У извјештају за фирентински лист *La Nazione* од 6. новембра 1876. године Поповић пише да је Дурандо изгубио здравље због силних напора током пута, лошег смјештаја и лоше хране: „*Тако патно изгледа да ако не буде могао да се одмори 15 дана, пријети му озбиљна болест*“. Поповић даље наводи да Дурандоа, након кратког одмора у Дубровнику, чека посао у међународној комисији за разграничење Црне Горе и Турске, чији је члан. Даље се истиче задовољство књаза Николе што су Депретис и Мелегари управо Дурандоа именовали на ову дужност. Наиме, очекивало се да ће Италију у комисији представљати скадарски конзул Берио, што на Цетињу не би било добро виђено због познатих Беријевих албанофилских ставова. *Lettere dal Montenegro, Cettigne, 6. Novembre 1876, La Nazione, Novembre 1876;* О књажевом повјерењу у Дурандоа Поповић пише и у извјештају од 10. новембра 1876. писаног у Херцег-Новом. *Lettere dal Montenegro, La Nazione, Novembre 1876.*

¹⁸ DDI, vol. VI, dok. br. 601, str. 692-694, *Durando a Visconti Venosta, 8 febbraio 1876;* DDI, vol. VI, dok. br. 484, str. 548-549, *Bratanich a Bruno, Zara, 2 dicembre 1875;* Г. Вуковић, *Мемоари, I, Титоград 1985, 401;* А. Серистори, *Црна Гора и далматинска обала током ратних збивања 1877,* Подгорица 2010, 31 и даље. Серистори је након кратког боравка у Црној Гори публикувао своје обимом невелико али фактографски богато и доста поуздано дјело. Садржај овог дјела упоређен са неким Дурандоовим извјештајима упућује на закључак да је аутору важан, ако не и главни, извор информација био Дурандо. М. Вукчевић, *Сауервалдов дневник,* Београд 1931, 31, 38. У свом дневнику 31. августа 1877. аустријски официр Сауервалд повезује Серисторија и Дурандоа у контексту договора о евентуалном црногорском заузимању једног пристаништа у Бару или Улцињу.

јало одговарајуће образовање. У вријеме примирја између Црне Горе и Османског царства, Дурандо је био италијански представник у међународној комисији за утврђивање линије раздвајања зараћених страна.¹⁹

Уз главни циљ своје мисије, обезбјеђивање информација за италијанско министарство иностраних послова, Дурандо је настојао да придобије књажево повјерење и демонстрира италијанску добронамјерност и пријатељство.²⁰ Иначе, став Италије према Црној Гори није био чврсто формулисан и временом се мијењао. Ни све утицајне личности у креирању италијанске балканске политике нијесу имале јединствене ставове. Дурандоове идеје и ставови резултат су марљивог прикупљања информација, озбиљних и луцидних анализа, обично без повођења за дневно актуелним дешавањима. Дурандо је имао визију општег тока политичких дешавања на Балкану, интереса Италије и у складу са њима предлагао је својој влади квалитетна и далекосежна рјешења.²¹ На Цариградској конференцији 1876. године, италијанска дипломатија противила се могућности да у оквиру мировног аранжмана са Османским царством Црна Гора добије Спич, односно изађе на Јадранско море. Овакав став имала је и Аустрија, што је утицало да Османско царство током мировних преговора одустане од евентуалног уступања Спича.²² Прихватање става да би црногорска лука могла постати гусарско уприште или поморска база неке велике силе (алудирало се на Русију), за Дурандоа је био неосноване. Он је схватио да овакав став Италије до-

¹⁹ *DDI*, vol. VII, br. 514, str. 629, *Durando a Melegari, Ragusa, 8 novembre 1876*; ASMAE, Turchia 1455/1876, *Durando a Melegari, Ragusa, 9 novembre 1876*; ASMAE, Turchia 1455/1876, *Durando a Melegari, Ragusa, 20 novembre 1876*; ASMAE, Turchia 1455/1876, *Durando a Melegari, Ragusa, 27 novembre 1876*; ASMAE, Turchia 1231/1876, *Melegari a Durando, Roma, 17 dicembre 1876*.

²⁰ Дурандо је знао да својој популарности код књаза допринесе и демантовањем вијести које су у страниој штампи пласиране на штету Црне Горе. Урадио је то и поводом оптужби о нехуманом поступању Црногораца према заробљеницима. Након Дурандоових информација, из Рима је 3. X 1877. књазу Николи телеграфисано: “*Поред ужасних вијести које нам стижу свакојег дана са бојних поља са задовољством се дознаје да су ратни и хумани закони били поштовани од стране Црногораца тако да никакве репресалије нијесу извршене. Краљева влада жели да Њ. Височанство буде информисано о добрим утисцима које је произвело држање његове војске*”, Архивско-мемоарски фонд библиотеке Историјског института Црне Горе, ф 52, *Дурандо Секретару књаза Николе, Гравоса 15. X 1877*.

²¹ Љ. Алексић-Пејковић, *Политика Италије према Србији до 1870. године*, Београд, 1979. 327-328. Дурандо је током свог службовања у Сарајеву стекао убјеђење о потреби распада Аустро-Угарске и Османског царства. Вјеровало је да је уједињење југословенских земаља природни еволутивни пут, попут оног италијанског, па је својој влади препоручивао да то уједињење подржи у властитом интересу јер би тако обезбиједила и тржиште и препреку руском утицају.

²² С. Гопчевић, *Црногорско-турски рат 1876-1878*, Београд 1963, 279.

приноси аустријским интересима а директно штети њеним властитим. Питање је поново актуелизовано у прољеће 1878. године, уочи припрема за Берлински конгрес, као и на самом конгресу. Дурандо се залагао да Црна Гора добије излаз на море и указивао на италијански интерес за овакву солуцију. По његовом мишљењу, важно је да се Црна Гора извуче из зоне искључивог утицаја Русије и Аустрије, те да буде приступачна свима. Уз територијално проширење, добијање луке пружило би Црној Гори могућност економског развоја, што би отворило и унутрашње процесе трансформације црногорског друштва, чиме би Црна Гора изгубила своју препознатљивост као војнички логор и земља ратника, егзистенцијално мотивисаних да у новим ратовима обезбиједје животне ресурсе, односно простор. Дурандо је сматрао да је страх од руске поморске базе у Црној Гори такође неутемељен, како због удаљености руских лука, тако и због неадекватности барског залива за изградњу једне војне базе. Он сматра да се у Бечу само заклањају иза такозване руске опасности а да се много више плаше будућег италијанског присуства на источној јадранској обали и да, у ствари, желе да у будућности овај простор резервишу за себе. Дурандоу је било јасно да се након окупације Босне и Херцеговине пред Хабзбуршком монархијом отвара могућност даље (политичке и комерцијалне) експанзије на Балкану, неповољне по италијанске интересе и да је задатак Италије да се у оквиру својих могућности томе супростави. Добро је увиђао и будућу анти-аустријску функцију коју би Црна Гора могла да има у италијанској политици. Развој политичких дешавања на самом крају XIX и током прве двије деценије XX вијека, потврдио је исправност Дурандоових гледишта.²³ Занимљиво је да је италијански представник у Бечу, Робилант, као дипломата са успјешнијом каријером и вишим дипломатским статусом од Дурандоа, потцијенио значај питања о црногорском пристаништу. Робилант је фаворизовао остатак Бара Османском царству а предност је давао Црној Гори једино ако то није могуће. Није видио интерес Италије ни у једном ни у другом правцу. Савјетовао је да се Италија определијели за мишљење које превагне међу силама а да се у међувремену држи резервисано и равнодушно како не би изазивала Аустро-Угарску.

У италијанској дипломатији су питање црногорске луке ипак озбиљно схватили. У периоду између Санстефанског мира и Берлин-

²³ ASMAE, Turchia, 1455/1876, *Durando al Segretario di Stato per gli Affari Esteri, Ragusa, 7 ottobre 1876*; ASMAE, Turchia 1455/1876, *Durando a Melegari, Ragusa, 20 novembre 1876*. Љ. Алексић- Пејковић, *Односи Италије и Црне Горе до њеног разграничења 1881*. ин *Црна Гора у међународним односима*, Подгорица 1985, 177–179. И Дурандоов скадарски колега Берио, без обзира на своје албанофилске идеје, залагао се за обезбјеђивање поморског излаза за Црну Гору, *op cit*, 177.

ског конгреса, последије консултација италијанских дипломата на релацији Лондон-Беч-Цариград-Рим, видан је био осјетан заокрет у односу на 1876. годину. Међу различитим мишљењима преовладало је Кортијево, да Италија нема разлога да се опире развоју црногорског народа те да од црногорског пристаништа нема опасности за Италију али ни њеног посебног интереса. Италијански делегати на Берлинском конгресу били су противни ширењу утицаја Аустро-Угарске. Овакви ставови били су блиски Дурандоовим.²⁴

Крајем 1878. године, у вријеме спровођења одредби Берлинског уговора о разграничењу Османског царства и Црне Горе, Дурандо је био на одсуству.²⁵ У међународну комисију која је ангажована у овом послу, из Рима су делегирани Ђузепеа Отоленгија. Чинило се да је за утврђивање прецизне границе на терену од дипломатског умијећа Чезара Дурандоа опортунитетско искуство и знање једног професионалног војника.²⁶ Спровођење одредби Берлинског конгреса о разграничењу Црне Горе, одужило се у недоглед па је Дурандо као италијански дипломатски представник у Црној Гори, управо овој проблематици посветио највише пажње.

Промијењени међународни статус Црне Горе омогућио је Италији да у Црној Гори успостави посланство, а да, умјесто ранијег конзуларног агента код књаза Николе, акредитује дипломатског представника у рангу отправника послова. Избор је опет пао на Чезара Дурандоа. Именовање на ову дужност извршено је краљевским декретом од 11. априла 1879. године. На Цетињу 20 маја исте године, Дурандо је предао акредитивна писма књазу Николи. *Глас Црногорца* забиљежио је краћи говор који је том приликом Дурандо одржао: “*Овим именовањем завр-*

²⁴ DDI, vol. VII, br. dok. 220, 262-263, *Di Robilant a Melegari, Vienna, 4 luglio 1876*; ASMAE, Turchia 1231/1876, *Melegari a Di Robilant, Rom, 24 Marzo 1877*. 24. маја 1878. године Дурандо пише књазу Николи из Гружа: „*Неке полузваничне новине у Бечу саопштавају да изасланик В. Височанства код владе Аустро-Угарске није успио да придобије пристанак Аустрије за простирање црногорских граница до мора и оне напомињу да је у овом погледу било опозиције са стране Италије. Опумоћен сам да ставим до знања В. Височанству да је ова вијест, што се тиче Краљевске владе, потпуно нетачна*“, Архивско одјељење Државног музеја Црне Горе, Цетиње, Фонд Никола I, *Дурандо књазу Николи, Груж, 24. V 1878*.

²⁵ ASMAE Archivio del personale, busta 35/154, *Durando al Ministro, Gravosa, 15 Settembre 1878*. Дурандо је тражио тромјесечни одмор који није користио током 1875, 1876, 1877. јер је претпостављао своје интересе интересима службе. Сматра да његово присуство није неопходно те да управљање конзулатом може да се препусти вицеконзулу Луиђију Сераљи. У погледу Црне Горе намјеравао је да се са књажевском владом договори о начину комуникације како би јој и даље користио. Књаз га је 9. августа звао на Цетиње па је намјеравао да претходно посјети Књажевину, захвали се књазу и затражи привремени отпуст.

²⁶ A. Biaggini, *Momenti di storia Balcanica (1878-1914). Aspetti militari*, Roma 1981, 32-33.

шена је ванредна мисија, коју сам част имао испуњавати код Вашег Височанства 1876. године, а нарочито за вријеме посљедњег рата. Успостављајући краљевску легацију при вашем Височанству и Књ. Влади, Њ. Вис. Краљ Италије жели да се још већма стијесне везе пријатељства које сретно постоје између двије владе”.²⁷

Како је од међународног признања Црне Горе на Берлинском конгресу, па до Дурандоовог именованја, прошло девет мјесеци стиче се утисак да у Риму нијесу журили са успостављањем посланства. Да се то деси баш у априлу, односно, мају 1879, по свему судећи утицало је актуелно регулисање ингеренција Аустрије на подручју црногорског приморја које су проистицале из члана 29. Берлинског уговора. У Риму су се плашили да би Црна Гора, исцрпљена ратом, суочена са глађу, принуђена да држи значајне војне снаге на граници са Османским царством и води тешку дипломатску битку за извршење одлука Берлинског конгреса, могла да се покаже попустљива према Аустрији и да билатералним споразумима девалвира позицију коју је у односу на Аустро-Угарску добила на Берлинском конгресу. Дурандо и руски посланик Јонин били су посвећени у читав ток аустро-црногорских преговора и чинили све што су могли да Аустро-Угарска барској луци не наметне режим који би је чинио практично аустријском. Дурандо је значајно учествовао у креирању црногорских дипломатских аката упућиваних Аустро-Угарској. За црногорску страну било је важно да се ови преговори пролонгирају док се не ријеши разграничење са Османским царством како се истовремено не би суочавала са два крупна проблема. Дурандо је сугерисао да се Црна Гора држи слова и духа Берлинског уговора.²⁸

У комбинацији о компензацији Плава и Гусиња територијом Груда и Хота италијанска дипломатија имала је изузетно значајну улогу. Иницијативу за посредовање и читаву дипломатску посредничку акцију водио је италијански посланик у Цариграду Корти, с којим је црногорска влада комуницирала више преко свог представника у Цариграду Гавра Вуковића него самог Дурандоа.²⁹ Ипак, и у овом и у другима важним питањима, Дурандо ће бити драгоцјени савјетник црногорској влади и књазу.

Прижељкујући да се проблеми на релацији Црна Гора-Османско царство што прије затворе, италијанска дипломатија поздравила је ен-

²⁷ *Глас Црногорца*, бр. 18, 19. мај 1879.

²⁸ Н. Ражнатовић, *Спроводјење XXIX члана Берлинског уговора о Црногорском приморју и ингеренцији Аустро-Угарске у луци Бар*, Историјски записи, св. 3-4, Титоград 1972, 396-397.

²⁹ Н. Ражнатовић, *Покушај разграничења између Црне Горе и Турске 1880. путем компензације за Плав и Гусиње територијом албанских племена Груда и Хота*, Историјски записи, св. 1 – 2, Титоград 1973.

глеску иницијативу о замјени Плава и Гусиња за Улцињ, уз изјаву да подржава свако рјешење прихватљиво за Црну Гору, Османско царство и заинтересоване силе. Дурандо је књазу савјетовао да не потписује никакав споразум прије него што црногорска војска окупира улцињски округ као залогу за извршење споразума. Према могућности реализације енглеског плана Дурандо је био врло скептичан између осталог и зато што је Енглеска својевремено подстицала албанско становништво да осујети реализацију договора у чијем је креирању и сама учествовала. У најновијој улцињској комбинацији Дурандо је неоправдано видио и прикривену умијешаност Беча.³⁰

Након регулисања граничних питања са Аустријом и Османским царством и питања аустријских ингеренција на црногорском приморју, Дурандо није имао великих политичких тема које би опсервирао у домену црногорске унутрашње политике и односа са другим земљама. Због неразвијених економских односа Италије и Црне Горе ријетко би искрснуло питање заштите интереса италијанских грађана, обично трговаца у Црној Гори.³¹ Почетком осамдесетих година XIX вијека могу се издвојити двије нешто значајније теме којима се Дурандо бавио у

³⁰ Развој догађаја није оправдао песимизам који је Дурандо испољио у вези са овом комбинацијом. Ипак, Дурандоова анализа читавог проблема свједочи о озбиљности с којом је овај италијански дипломата анализирао поједине проблеме. Тако он тврди да је улцињска комбинација економски повољнија за Црну Гору од претходне из априла мјесеца, али да је политички лошија. Као аргументацију наводи да Подгорица остаје отворена и изложена према Албанији, односно Османском царству с југа, а да укључење Улциња Књажевину чини рањивом и у том подручју због укључења значајног броја муслиманског и албанског становништва, много бројнијег него у случају да је Црна Гора надокнаду за Плав и Гусиње добила у области Хота и Груда. Ако Османско царство понови познати сценарио по ком снаге Албанске лиге спречавају Црној Гори преузимање територија из којих се повуче османска војска, пријетила је опасност да стална отвореност овог питања ослаби Црну Гору и најгера је да, због задовољења својих интереса, начини заокрете у спољној политици и нађе нове протекторе. Из немоћи Италије да одлучно утиче на затварање црногорско-турског кризног жаришта, јавља се код Дурандоа и извјесно неповјерење у Црну Гору, па и у њеног књаза, о коме, иначе, с поштовањем говори. Италијански дипломата сматра да је књаз располагао довољним снагама да крајем априла посједне Хоту и Груду, јер се тада наспрам њега на мосту код Цијевне налазило, наводно, свега стотинак Албанаца.

³¹ *Emigrazione italiana ed estera nel Montenegro, da un rapporto del Cav. Avv. Cesare Durando*, R. Incaricato d'Affari, Gennaio 1883, Bolletino Consolare, Vol. XIX, parte I, Roma 1883. Овај рад представља извод из једног Дурандоовог извјештаја. Службујући у Црној Гори, Дурандо је запазио да у њој дуже не борави више од десетак Италијана. Претежно су зидари, који су ту присутни током грађевинске сезоне, да би у зимском периоду отишли, обично се више не враћајући. Цијене боравка у Црној Гори биле су такве да су од зараде могли мало да уштеде. Они који би остали и преко зиме, обављали би послове послуге.

домену италијанско-црногорских односа. Дурандо је посредовао између књаза Николе и италијанске владе у реализацији књажеве идеје о школовању црногорских младића у италијанским војним школама, коју је Дурандо препоручио са својим смислом да гледа у будућност, да сагледава процесе и уочи користи које би Италија имала од чињенице да значајан дио будуће црногорске елите своје образовање, професионално и лично формирање, дугује италијанској држави и њеним образовним и културним институцијама.³²

На самом крају своје дипломатске службе у Црној Гори Дурандо је узео учешћа у преговорима за потписивање трговинског уговора између Црне Горе и Италије. Дурандо и црногорски министар спољних послова Станко Радоњић потписали су 28. марта 1883. године на Цетињу уговор о трговини и пловидби између Италије и Црне Горе.³³ У то вријеме Дурандо је већ био именован на нову дужност, на мјесто италијанског генералног конзула у Трсту. По свему судећи италијанска влада жељела је да његово дипломатско знање и вјештину искористи на позицији која је у том тренутку Италији изгледала деликатнија и важнија.³⁴ Убрзо након потписивања уговора, Дурандо је у опроштајној аудијенцији на двору књазу Николи предао своја опозивна писма. Тиме је црногорска мисија Чезара Дурандоа била окончана.³⁵

³² Станојевић Глигор, *Прилози за дипломатску историју Црне Горе од Берлинског конгреса до краја XIX вијека*, Исторички часопис XI, Београд 1961, 164-165; (Идеја није реализована брзо, јер је од књажевог интересовања до коначног италијанског пристанка и одласка првих питомаца у Италију прошло готово двије године. Дурандоова предвиђања да ће ови младићи имати важну улогу у политичком животу земље, чак шесторица седморица од њих били су министри у разним црногорским владама, а тројица од њих били су предсједници влада. Имали су изузетну улогу у црногорској војној организацији као команданти, администратори и едукатори.), С. Бурзановић, *Министарство војно*, Подгорица 2010, 8.

³³ Г. Перазић, Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918, Зборник докумената са коментарима*, Подгорица 1992, 188-201.

³⁴ Трст је наине био један од центара италијанског иредентистичког покрета у Аустрији који је, с обзиром на тек успостављене савезничке односе између Аустро-Угарске и Италије, требало обуздати. О тршћинском периоду Дурандоове дипломатске каријере видјети: А. Riosa, *Adriatico irredento: Italiani e Slavi sotto la lente francese* (1793 - 1918), Napoli 2009, 251 -258; такође видјети и W. Klinger, *op. cit.* ; Након Трста Дурандо је службовао Ливерпулу гдје је упућен 1889. и коначно у Марсељу од 1892. Пензионисан је марта 1897. године. У исто вријеме је добио почасну титулу ванредног посланика и опуномоћеног министра *La formazione della diplomazia nazionale (1861-1915)*, 299.

³⁵ *Глас Црногорца*, бр. 12, 20. март 1883; Т. Јовић, *Дипломатска представништва у књажевини и краљевини Црној Гори*, Цетиње 2010. 127.

Slavko BURZANOVIĆ, M. Phil.

MISSIONS OF CESARE DURANDO TO MONTENEGRO

Summary

From 1861 to 1876, Italian diplomacy observed circumstances in Montenegro from their Consular offices in Shkodër. At some stage in the time of Montenegrin-Turkish War of 1876-1878, special diplomatic emissary Mr. Cesare Durande, who was accredited at the same time as an Italian Consul to Dubrovnik, was sent to the Prince Nikola I Petrović. He was an expert in the circumstances prevailing in the Balkans, where he served in various destinations as of 1986. He was engaged numerous times also as an Italian representative to international commissions. The major task of Mr. Durande during his mission to Montenegro, in the time of Montenegrin-Turkish War (1876-1878), was to gather information and to demonstrate friendly, well-meaning attitudes of Italy to Montenegro.

When the Kingdom of Italy established its Legacy in Cetinje in 1879, Durando was appointed its first representative of the Chargé d'Affaires rank. He served the duty until 1883. Over that time, Italian and Balkan politics was directed towards peace keeping, and also towards preventing Austria and Hungary to expand additionally their regional influence after the occupation of Bosnia and Herzegovina. During his second mission to Montenegro (1879-1883), Mr. Durando contributed significantly to the implementation of such Italian politics. In Cetinje, Mr. Durando enjoyed the reputation of a friend and representative of an amicable country. He used to take pleasure from the confidence that the Prince Nikola had in him, since the Prince used to consult with him on important foreign-policy matters.